УДК 351.743:94(470) "50-60"

РЕОРГАНІЗАЦІЇ МВС У МОГП* У СЕРЕДИНІ 50-х - НА ПОЧАТКУ 60-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

ОЛЕГ БЕЗНОСЮК,
кандидат історичних наук, завідувач відділу організаційно-наукової роботи Бурштинського енергетичного коледжу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті проаналізовано особливості реорганізації державно-управлінських структур та суспільно-політичних процесів, які відбувалися в середині 50-х років - на початку 60-х років XX століття в СРСР. Показано їх спрямованість на лібералізацію та десталінізацію.

Ключові слова: *політичний режим, радянська влада, суспільно-політичні процеси, законодавча влада, працівники міліції, реорганізація МВС у МОГП.*

Постановка проблеми. Радянська історіографія характерна тим, що перед дослідниками були встановлені чіткі ідеологічні бар'єри. До того ж усі архівні джерела, які могли дати уявлення про справжню картину організації та діяльності органів МВС-МОГП, за радянських часів були практично недоступні науковцям. Публікувалися лише нечисленні узагальнюючі праці, присвячені розбудові органів внутрішніх справ, вихід яких пов'язувався з ювілейними датами їх існування. Хоч і написані з певними ідеологічними обмеженнями, ці праці дають більш-менш повне уявлення про історичний шлях, що пройшли органи міліції з моменту свого заснування та реорганізації. Ряд авторів розкриває основні принципи організації та діяльності органів міліції, їх завдання та структурне вдосконалення, навчання та виховання кадрів. Певну увагу на їх сторінках приділено й питанням розвитку міліції та вдосконаленню її організаційної структури в союзних республіках, у тому числі в Україні. Однак в основу цих досліджень було покладено лише функціонування міліції, а питання системного, критичного аналізу організації, реорганізації та діяльності МВС-МОГП залишились поза увагою дослідників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З проголошенням державної самостійності України та демократизацією всіх сфер життя настав новий етап

* МВС - Міністерство внутрішніх справ; МОГП - Міністерство охорони громадського порядку.

у дослідженні історії міліції. Стало можливим відкинути ідеологічні надбудови, а також отримати доступ до значного масиву раніше недоступного архівного матеріалу. З'явилася низка праць, присвячених діяльності міліції на регіональному та обласних рівнях, що відступають від концептуальних принципів загальнотеоретичного характеру й базуються на конкретно-фактологічному матеріалі, не оминаючи при цьому раніше заборонених тем. Серед них слід відзначити праці І. Андрухіва та А. Француза, І. Біласа та П. Гарчева, дисертаційні дослідження Л. Бородича, М. Войцехівського, В. Ковалика, а також низку колективних праць та збірників документів. Відповідно, **мета** статті полягає в тому, щоб на основі джерел і здобутків історіографії комплексно дослідити з історико-правових позицій особливості становлення та діяльність органів міліції як структури ОВС та особливості реорганізації МВС в МОГП у середині 50-х років - на початку 60-х років XX століття.

Виклад основного матеріалу. У другій половині 1950-х років серед вищого радянсько-партійного керівництва розпочалася боротьба за владу, у якій перемогла група на чолі з М. Хрущовим, обраним після смерті Й. Сталіна першим секретарем ЦК ВКП(б). Узятий ним курс на лібералізацію політичного режиму зумовив зміни не лише в ідеологічній сфері, а й реорганізацію державно-управлінських структур, у тому числі й органів МВС-МДБ як основного інструменту в боротьбі за владу та розправи над політичними противниками в минулі роки. Зокрема, уже в березні 1953 р. відбулося злиття МДБ і МВС СРСР та значне оновлення кадрового складу цих стуктур, очищення від "людей" Й. Сталіна та Л. Берії. Важливе значення мав й указ Президії Верховної Ради СРСР (ПВР СРСР) "Про амністію" від 27 березня 1953 р., унаслідок якого з виправно-трудових таборів та колоній було звільнено майже третину всіх ув'язнених. А 1 вересня 1953 р. була ліквідована сумнозвісна Особлива нарада при МВС СРСР, жертвами якої стали мільйони громадян Союзу.

У березні 1954 р. МДБ було реорганізовано в Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР і відбулася чергова хвиля очищення кадрів у цій структурі.

Переломним моментом на шляху лібералізації політичного режиму стало ухвалення 30 червня 1956 р. ЦК КПРС постанови "Про подолання культу особи та його наслідків", якою підтверджувалося право КПРС на генеральне керівництво державою і її виконавчими органами, у тому числі й правоохоронними. Із цією метою ЦК КПРС і РМ СРСР ухвалили 25 жовтня 1956 р. спільну постанову "Про заходи з покращення роботи Міністерства внутрішніх справ", згідно з якою було скорочено 1300 осіб центрального апарату МВС СРСР. Крім того, була відновлена система подвійного підпорядкування органів внутрішніх справ - місцевим Радам і вищим органам МВС. Відповідно органи МВС на місцях були реорганізовані в управління (відділи) внутрішніх справ виконавчих комітетів Рад [6].

Для зміцнення зв'язку органів внутрішніх справ із народом, на виконання постанови ЦК КПРС від 27 січня 1957 р. "Про покращення діяльності Рад депутатів трудящих і посилення їх зв'язку з масами" при Радах було створено адміністративні комісії або, як їх ще називали, "комісії із соціалістичної законності й охорони громадського порядку", які були зобов'язані вивчати й контролювати діяльність міліції та надавати їй допомогу в забезпеченні правопорядку на місцях.

У питанні посилення законодавчої бази в боротьбі зі злочинністю друга сесія Верховної Ради СРСР п'ятого скликання ухвалила 25 грудня 1958 р. низку всесоюзних законів, серед яких: "Основи кримінального законодавства Союзу РСР і Союзних республік", "Основи кримінального судочинства Союзу РСР і Союзних республік", що стали юридичною основою для внесення змін у республіканські законодавчі акти.

Безпосередній зв'язок органів міліції з населенням на місцях було започатковано спільною постановою ЦК КПРС і РМ СРСР від 2 березня 1959 р. "Про участь трудящих в охороні громадського порядку в країні". Відповідно до постанови на підприємствах і в установах під керівництвом партійних організацій створювалися добровільні народні дружини (ДНД), товариські суди та інші масові громадські організації сприяння органам охорони правопорядку. При органах міліції було створено інститут позаштатних співробітників, громадських інспекторів, громадських рад при дитячих кімнатах [6].

Зокрема, у "Положенні про добровільні народні дружини з охорони громадського порядку в Українській РСР", затвердженого ЦК КП України і РМ УРСР 8 червня 1961 р., говорилося, що ДНД "є громадськими самодіяльними організаціями, покликаними поряд із державними органами вести боротьбу з порушеннями громадського порядку і правил соціалістичного співжиття. Добровільні народні дружини та їх штаби у своїй діяльності, основою якої є запобігання правопорушенням і виховна робота, керуються вимогами радянських законів, знаходяться під їх захистом і проводять свою роботу в контакті з громадськими організаціями, органами міліції, прокуратури і суду" [5, с. 248-249].

Водночас продовжується процес реорганізації органів внутрішніх справ. Зокрема, 25 березня 1959 р. РМ СРСР ухвалила постанову "Про упорядкування структури і скорочення витрат на утримання МВС СРСР", згідно з якою 27 березня МВС СРСР видав наказ про зміну структури центрального апарату МВС СРСР. А 13 січня 1960 р. РМ СРСР ухвалила постанову "Про заходи, пов'язані з ліквідацією МВС СРСР", якою ліквідовувалися центральні управління та відділи, окремі з яких передавалися у відання республіканських міністерств, а окремі підпорядковувалися іншим союзним міністерствам. Так, наприклад, головне архівне управління МВС було реорганізовано в ГАУ при РМ СРСР; Головне управління геодезії і картографії передавалося з МВС у Міністерство геології та охорони надр СРСР; відділ фельдзв'язку - у Міністерство зв'язку СРСР тощо. Для вирішення всіх питань, пов'язаних із ліквідацією МВС СРСР, було створено урядову комісію на чолі із заступником Голови РМ СРСР О. Ф. Засядьком, яка впродовж трьох місяців мала завершити роботу з цього питання [6].

На виконання ухвал 2-ї сесії ВР СРСР п'ятого скликання 28 грудня 1960 р. ВР УРСР затвердила чинність нових Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР, які набували чинності з 1 квітня 1961 р.

Необхідно зазначити, що весь 1961 р. пройшов під впливом підготовки до XXII з'їзду КПРС, що відбувся 17-31 жовтня 1961 р. На ньому було ухвалено нову Програму КПРС, що увійшла в історію,

як "програма побудови комуністичного суспільства". Оскільки, як відзначалося в програмі…"в суспільстві, яке будує комунізм, не повинно бути місця правопорушенням і злочинності" [3, с. 408], то перед органами міліції було поставлене завдання "забезпечити суворе дотримання соціалістичної законності, викорінення будь-яких порушень правопорядку, ліквідацію злочинності, усунення причин, які її породжують" [3, с. 400]. Для виконання поставлених завдань упродовж 1962 р. було ухвалено низку правових актів організаційно-правового характеру. Зокрема, 15 лютого 1962 р. ПВР СРСР ухвалила указ "Про посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і гідність працівників міліції і народних дружинників". У ньому, зокрема, законодавець значно посилив санкції кримінальної відповідальності за протидію законній діяльності працівникам міліції та народним дружинникам під час охорони ними громадського порядку, а особливо при замаху на їхнє життя. Особи, які робили замах на життя працівників міліції і дружинників при виконанні ними службових обов'язків, підлягали позбавленню волі на термін від 5 до 15 років, а при обтяжуючих обставинах - засуджувалися до смертної кари [2].

20 лютого 1962 р. ПВР СРСР ухвалила указ "Про посилення відповідальності за хабар", у якому хабар класифікувався як "одне з потворних явищ минулого", а тому не може "бути терпимим у радянському суспільстві, яке вступило на шлях побудови комуністичного суспільства". Законодавець, крім суворих термінів позбавлення волі за давання й отримання хабара, передбачав також і найвищу міру покарання - розстріл - за його отримання при обтяжуючих обставинах [2].

Крім цих, було видано й низку інших законодавчих актів, які значно посилювали кримінальну відповідальність за протиправну діяльність у тих чи інших галузях суспільного життя.

Постанова ЦК КПРС "Про судову практику й прокурорський нагляд" від 20 березня 1962 р. зобов'язувала Прокуратуру РСР, Верховний Суд СРСР, Комітет державної безпеки, Міністерство внутрішніх справ союзних республік і їх органи на місцях посилити координацію своїх дій у боротьбі зі злочинністю, регулярно розглядати матеріали про стан злочинності, а також розробляти й реалізовувати конкретні заходи, спрямовані на усунення недоліків у цій справі. На основі постанови вказані структури розробили й розіслали 26 червня в низові структури спільні рекомендації з виявлення й аналізу причин вчинення злочинів, їх профілактики та запобігання їм [1, арк. 32-33].

У спільній постанові ЦК КПРС і РМ СРСР від 11 серпня 1962 р. "Про заходи з покращення діяльності радянської міліції" були визначені основні завдання, а також шляхи вдосконалення служби всіх її апаратів. Крім того 11 серпня 1962 р. РМ СРСР затвердила Положення "Про радянську міліцію", у якому були закріплені нові принципи її побудови і діяльності. Зокрема, у Положенні говорилося, що "міліція є адміністративно-виконавчим органом Радянської держави, покликаним охороняти громадський порядок у містах, населених пунктах і на транспортних магістралях, забезпечувати охорону соціалістичної власності, особи і прав громадян від злочинних посягань, своєчасно припиняти й розкривати кримінальні злочини та запобігати їм". У своїй діяльності міліція підтримує постійний зв'язок із широкими масами трудящих і громадськими організаціями, опирається на їх допомогу й підтримку, тісно взаємодіє з добровільними народними дружинами.

У положенні детально були регламентовані обов'язки й права працівників міліції. Зокрема, працівники міліції мали право затримувати осіб, які порушували громадський порядок, і притягувати їх до адміністративної відповідальності. Упродовж до 10 діб працівники міліції мали право утримувати в приймальниках-розподільниках осіб, затриманих за жебрацтво, та безхатченків і вирішувати питання про притягнення їх до відповідальності. У невідкладних випадках працівники міліції мали право використовувати безоплатно засоби пересування, які належали державним, громадським організаціям чи громадянам (крім спеціальних і дипломатичних автомобілів), а в крайніх випадках - застосовувати табельну зброю [5, с. 359-360].

Оскільки головне завдання для органів міліції на шляху "побудови комуністичного суспільства" полягало в забезпеченні громадського порядку, розкритті, профілактиці злочинів, то назріло питання про зміну назв республіканських МВС. Першою подала приклад ПВР РРФСР, яка 30 серпня 1962 р. видала указ про перетворення МВС на Міністерство охорони громадського порядку (МОГП) [6].

Аналогічно вчинила і ПВР УРСР, 5 вересня 1962 р. видавши указ "Про перетворення республіканського Міністерства внутрішніх справ Української РСР в республіканське Міністерство охорони громадського порядку Української РСР", згідно з яким республіканське МВС перетворювалося на республіканське МОГП, а Управління внутрішніх справ виконкомів обласних Рад депутатів трудящих - на Управління охорони громадського порядку виконкомів обласних Рад депутатів трудящих [4, с. 77-78].

На одному зі своїх перших засідань 14 вересня 1962 р. новоутворена Колегія МОГП УРСР схвалила комплекс заходів під назвою "Про завдання органів міліції з виконання постанови серпневого Пленуму ЦК КП України з посилення ідеологічної роботи у світлі рішень XXII з'їзду КПРС", вивчення яких, згідно з наказом міністра І. Головченка від 19 вересня 1962 р., мали організувати серед особового складу начальники обласних управлінь [4, с. 78].

Важливе значення для підняття авторитету міліції та її значення в суспільстві мало запровадження указом ПВР СРСР від 26 вересня 1962 свята - "Дня радянської міліції", яке щорічно мало відзначатися 10 листопада [4, с. 79].

Висновки

Таким чином, з перетворенням республіканських МВС на МОГП та запровадженням свята працівника міліції і завершився розпочатий у середині 1950-х рр. процес реорганізації органів міліції. Реорганізація МВС СРСР у 1950-х - на початку 1960-х років була зумовлена політично-ідеологічними і правовими причинами.

Політично-ідеологічні причини визначалися курсом вищого партійного керівництва на десталінізацію й лібералізацію політичного режиму, викриття "культу особи", запровадженням нової ідеологеми про будівництво "комуністичного суспільства", а також намаганням унеможливити в майбутньому використання органів внутрішніх справ як інструмент проти політичних противників у боротьбі за владу.

Правові причини виходили з необхідності створення нового правового поля в боротьбі зі злочинністю в нових політичних реаліях та в контексті нових ідеологем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 5595.
2. Ведомости Верховного Совета СССР. - 1962. - № 8. - Ст. 83.
3. Материалы XXII съезда КПСС. - М. : Политиздат, 1962. - 424 с.
4. Михайленко П. П. Історія міліції України у документах і матеріалах : у 3-х тт. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. - К. : Ґенеза, 2000. - Т. 3 : 1946-1990. - 616 с.
5. Из истории милиции Советской Украины / [под ред. П. П. Михайленко]. - К., 1965. - 400 с.
6. О МВД: 1946-1966 гг. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.mvd.ru/about/history/369/.

O. Beznosyuk

REORGANIZATION MIA IN MPOD IN THE MID 50's - EARLY 60-ies OF XX CENTURY: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

The article analyzes the features of the reorganization of state-administrative structures and socio-political processes that occurred in the mid 50's - early 60-ies of XX century.

Key words: *political regime, the Soviet government, political processes, legislation, police.*

© *О. Безносюк*

Надійшла до редакції 25.01.2012